

Oud-Utrecht

79^e jaargang

2006

Opvang voor 'onverzorgde kleinen':

het Utrechtsch Kinderhuis

Op zoek naar de graven van de

Evangelisch- Lutherse Kerk

Begin van een levenslange liefde

De buurt van, deel 1: Dick Bruna

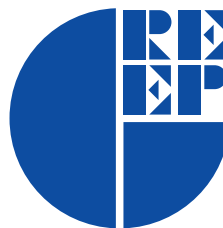

hart voor historie en cultureel erfgoed in de provincie Utrecht

**voor
Utrecht-boeken
stad en provincie**

Hoofdvesting: Stadhuisbrug 5 ★ 3511 KP Utrecht
T. 030-2335200 ★ F. 030-2314071

GREEP Schilders bv

- Restauratiewerken
- Onderhoud

Begijnkade 20
3512 VV Utrecht
Tel. 030-241 31 15
Mob. 06-24133494
Fax 030-666 14 41

WALTMANN. HISTORISCH GEZIEN EEN VAN DE EERSTEN.

Maar vooral ook degelijk, betrouwbaar, vakkundig, uiterst actief en meer dan 115 jaar volledig ingespeeld op onroerend goed in Utrecht en regio.

Eeuwig, en altijd actief in vastgoed

Maliesingel 18
Postbus 349
3500 AH Utrecht
Tel. 030 - 231 30 35
Fax 030 - 231 23 74
www.waltmann.nl
info@waltmann.nl

**Bouw Belegging
Restauratie Recreatie
Bemiddeling**

LAAN VAN VOLLENHOVE 2925 3706 AK ZEIST
POSTBUS 143 3700 AC ZEIST
TELEFOON 030 - 695 66 44

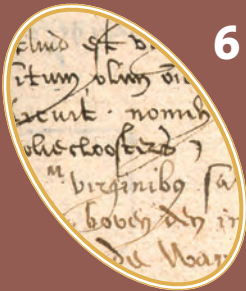

Utrecht*
Amsterdam
Groningen
Delft
Workum
Zeist

* hoofdvesting Utrecht
Tel. 030 - 2412912
Fax 030 - 2413934
www.jurriens.nl
mail@jurriensbouw.nl

AANNEMINGSBEDRIJF
H.J. JURRIËNS BV

6 'Bidt veur die ziel. Amen'

Tot 1745 had de Lutherse gemeente in Utrecht geen eigen kerkgebouw, na 1829 verbood de overheid het begraven in kerken en kapellen. Waar liet de gemeente al die tijd zijn doden? Een zoektocht naar de uiteenlopende plaatsen waar leden van de Lutherse kerk begraven liggen.

12 Begaan met de Utrechtse straatjeugd

Tussen 1904 en 1925 zorgde het Utrechtsch Kinderhuis voor de opvang van kinderen die buiten de schooluren op straat zwierven. Onder de bezielende leiding van Maria Geertruida Muller-Lulofs gaf de Vereeniging tot Verbetering van Armenzorg de kinderen niet alleen te eten, maar bood ze een breed scala aan leerzame activiteiten.

18 'Utrecht heeft een maat die bij mij past'

Hoe bepalend is de omgeving waarin je opgroeit? Eerste deel in een nieuwe serie waarin bekende bewoners van stad en provincie, te beginnen met Dick Bruna, terugblikken op de buurt(en) waarin ze opgroeiden.

> Inhoud

4 Van de bestuurstafel

5 Cultureel Erfgoed

Ben van Spanje

6 Bidt veur die ziel. Amen

Graven en begraven in de Evangelisch-Lutherse kerk te Utrecht

Jetty Krijnen

12 Het Utrechtsch Kinderhuis 1904-1925

Maurice van Lieshout

18 Het begin van een levenslange liefde
De buurt van: (1) Dick Bruna

Maurice van Lieshout

22 Oud-Utrecht in 2005

24 Literatuursignalement

25 Agenda en berichten

Tafels en bolwerk

P.A. BLOK, VOORZITTER

In onze bestuursvergadering van 20 december j.l. is uitvoerig gesproken over tafels of liever gezegd tafelen. Dat klinkt ouderwets en dat is het ook. Het gaat om twee oude houten borden, de Domtafelen. In het eerste artikel in ons *Jaarboek 2004* wordt door de auteurs De Grood en Van Vliet nieuw licht geworpen op die 'overoude tafelen'. Voor hun suggestie de Domtafelen, die bij de tornado van 1674 verloren zijn gegaan, weer terug te brengen, voelden we wel. In aftastende gesprekken ontmoetten wij een positieve opstelling. Maar ook praktische problemen.

Het gaat immers om de Dom, een rijksmonument. Over de teksten op de borden bestaat wel zekerheid, maar over het uiterlijk is weinig bekend. Moeten de tafelen en de letters een authentieke indruk maken of juist niet? Waar moeten ze hangen? Maar je mag eigenlijk geen spijker in het rijksmonument slaan. En hoe staat het met de vertaling van de Latijnse teksten over de geschiedenis van stad en kerk op beide borden? Moet die erop, eraan of eronder en hoe? Wie moeten allemaal toestemming geven?

Naar goed vaderlands gebruik is als de nood het hoogst is een commissie nabij. Die kwam er dan ook. Oud-Utrecht en het Utrechts Monumentenfonds leverden elk een lid, het citypastoraat twee. Op 20 december brachten twee commissieleden het eindrapport uit. De uiteindelijke unanieme keuze werd gemotiveerd. Ook over de plaats waar de borden zouden kunnen worden opgehangen bestond eenstemmigheid. Recht tegenover de ingang, elk bord aan een pilaar en de vertalingen eronder.

Indien iedereen, die hierover iets te zeggen heeft, zijn toestemming zal hebben gegeven en vervolgens een groot deel van de benodigde middelen zal zijn toegezegd, zal de opdracht worden verstrekt. Bij een gunstige

ontwikkeling zullen de nieuwe overoude Domtafelen op de naamdag van Sint Maarten aangeboden worden.

Ook spraken we over het bolwerk, het Lucas Bolwerk. Een lid schreef me onlangs dat de leden over deze kwestie beter hadden moeten worden geïnformeerd. Daarin heeft hij gelijk. En ik trek mij dat aan, want ik heb namens onze vereniging de procedures gevoerd. Hierbij geef ik, gehuld in boetekleed, een beknopt overzicht.

Het is begonnen op 21 juni 2001. Toen sprak de algemene ledenvergadering zich unaniem en met overtuiging uit tegen verdergaande aantasting van het singelgebied. Met het bestuursvoorstel werd ingestemd en het bestuur werd opgeroepen zich met kracht te verzetten. Die uitspraak is onze basis.

In de thans lopende procedure gaat het om de monumentenvergunning. Tegen de ingediende aanvraag dienden we onze afwijzende zienswijze in. De vergunning werd verleend en ons bezwaar en beroep daartegen, na hoorzittingen, verworpen door B&W en de bestuursrechter. Thans loopt ons hoger beroep bij de Raad van State. Bij gelegenheid van een verzoek tot opschorting van de uitspraak van de bestuursrechter heeft de behandelend Staatsraad geconstateerd dat het ingediende hoger beroep van rechtswege opschortende werking heeft. Gevolg is dat de gemeente in 2005 geen schop in de grond kon steken, ten gevolge waarvan de parkeertarieven niet konden worden verhoogd. De gemeenteraad had die koppeling aangebracht. Hoe nu verder? Het wachten is op de behandeling van en de uitspraak in hoger beroep. Ook is mogelijk dat de gemeente een verzoek indient de opschortende werking ongedaan te maken. Dan zal daarop worden beslist en zal uitspraak in de hoofdzaak volgen. Ik spreek steeds over 'wij', omdat uiteindelijk vier appellanten zijn overge-

bleven: de Vereniging Comité Behoud Lucas Bolwerk, de Stichting Singelgebied Utrecht, de Bond Heemschut en de Vereniging Oud-Utrecht. Het beroep en het hoger beroep hebben we samen met de Bond Heemschut ingesteld. Ook met de beide andere appellanten onderhouden we goede contacten.

Wat is ons verweer? Steeds meer spitst dat zich toe op twee gronden. Allereerst de ernstige aantasting van de monumentale waarde van het Lucas Bolwerk, ja zelfs de vernietiging ervan, naar uit de expertvisie van prof. dr. A.J.J. Mekking blijkt. Wat na de aanleg van de parkeergarage nog rest is een reconstructie, geen monument meer. Vervolgens menen wij dat nut en noodzaak voor de parkeergarage op die plaats niet zijn aangetoond. De gemeente biedt zonder goede argumenten en kwantitatieve feitelijke onderbouwing de automobilist binnen het beschermd stadsgezicht een rijksmonument aan als oplossing van haar parkeerprobleem.

Dit is de situatie eind 2005. Van nieuwe ontwikkelingen houd ik u op de hoogte. Wij houden goede moed.

Verkiezingskoorts

ERROL VAN DE WERDT

Het wordt allemaal mooier, beter en anders in Nederland. Veel mooie woorden en beloften. De politieke partijen onderscheiden en roeren zich in fraaie politieke programma's. Als we de peilingen mogen geloven, zal dit voorjaar naar alle waarschijnlijkheid ook de Utrechtse politieke arena gaan veranderen. De ratrace is begonnen. Utrecht heeft net zoals iedere andere zichzelf respecterende stad haar masterplannen klaar liggen voor ingrijpende veranderingen in het leefklimaat en het beeld van de stad. Met de plannen voor het stationsgebied en de verdere invulling van Leidsche Rijn zal ze de komende twintig jaar haar handen vol hebben. Er rust een grote verantwoordelijkheid op de schouders van politici die zo rigoreus ingrijpen in de leefomgeving en het aanzicht van de stad. Voor zeker een hele generatie zullen die ingrijpend veranderen. Dat is geen reden om het niet te doen, maar wel om kritisch te kijken en te volgen wat en hoe dat gaat gebeuren.

In het stationsgebied zijn de nieuwe bibliotheek en het muziekpaleis van Hertzberger de culturele componenten van het plan. Aan deze plannen wil ik niets af doen, maar wat ik in de politieke programma's mis zijn de culturele masterplannen. Cultureel erfgoed wordt vaak afgedaan als een voetnoot in het programma. In mijn vorige column sprak ik al over het vele en goede werk dat er in de verschillende winkels van de Utrechtse erfgoedsector wordt gedaan. Er gebeurt veel en er wordt hard en vol passie gewerkt aan een goede culturele

infrastructuur. Heel hard nodig en belangrijk om het achterstallig onderhoud in te halen en alles weer op peil te brengen en te moderniseren.

Wat ontbreekt is de samenhang, een totaalplan, voor mijn part een masterplan om al die fraaie monumenten, inspirerende musea en dat historische mer à boire bij elkaar te brengen. Maak gebruik van de enorme culturele bagage die een stad als Utrecht heeft en van het vermogen van deze stad om zich te onderscheiden van de andere drie grote steden. Geen daarvan heeft een 2000 jaar oude, spectaculaire geschiedenis zoals Utrecht die kent.

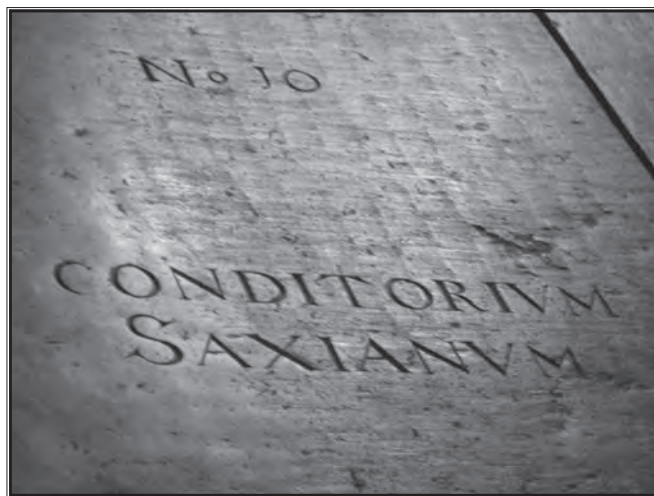
Als ik me mee laat voeren met al die masterplannen en me probeer voor te stellen hoe ons culturele erfgoed er over 20 jaar uitziet, dan bekruipt me toch regelmatig een bezorgd gevoel. Dit is niet de plaats om uit te wijden over hoe het wel zou moeten, maar ik kan wel wijzen op een aantal interessante plannen van diverse erfgoedhouders in onze stad. Als een van de goede initiatieven beschouw ik het plan om het Domplein als schatkamer van de Utrechtse, Nederlandse en Europese geschiedenis te ontsluiten. Het project 750 jaar gotische Dom bracht dit plein opnieuw onder de aandacht. Het college van Burgemeester en Wethouders heeft onlangs tot mijn vreugde de ambitie uitgesproken om het Domplein als Utrechtse schatkamer in nationaal en internationaal perspectief te ontsluiten. In het kader van 300 jaar Vrede van Utrecht in 2013 en van de Culturele hoofdstad van Europa in 2018.

Een uitstekend initiatief dat de basis legt voor vele kansrijke deelprojecten waar culturele erfgoedhouders, particulieren en overheid in kunnen participeren. Een plan dat recht kan doen aan de rijke geschiedenis van de stad en ook kleur geeft aan onze samenleving.

Wat mij betreft wordt dit initiatief nog veel verder doorgetrokken naar het archeologische Eldorado Leidsche Rijn als Noordgrens van het Romeinse Rijk. Ik zie dan wandelroutes lang de Limes, reconstructies van wachttorens en waterwerken en een museum voor de belangrijkste vondsten voor me. Een Utrechtse culturele noordas. Een deel van de Duitse Limes staat per slot van rekening al op de Unesco-Werelderfgoedlijst. Ook het Duitse Xanten heeft zijn Romeinse erfgoed gepresenteerd. Het biedt enorme mogelijkheden voor regio-overschrijdende initiatieven en Europese samenwerking met alle financiële mogelijkheden die daarbij horen. Nu Utrecht nog. De politieke partijen hebben nog steeds een mogelijkheid om culturele voetnoten te vervangen door een wat minder vrijblijvend cultureel initiatief. Nieuwsgierig kijk ik uit naar de partijprogramma's van de diverse politieke partijen. De beste krijgt mijn stem.

'Bidt veur die ziel. Amen'

Graven en begraven in de Evangelisch-Lutherse kerk te Utrecht

Deksteen van priestergraf (links) en deksteen van grafkelder familie Saxe (rechts) in de Lutherse kerk. Foto's: Ben van Spanje

Wie op zoek gaat naar de graven van de leden van de Lutherse gemeente, blijkt op vele plaatsen te moeten zoeken. Niet alleen in de eigen kerk aan de Hamburgerstraat, maar ook in verschillende andere Utrechtse kerken en op de Algemene Begraafplaats waar de gemeente nog drie eigen grafkelders heeft.

BEN VAN SPANJE

In de meeste oude Utrechtse kerken liggen prachtige vloeren met diverse 'dekstenen' of 'mondstenen': al dan niet bewerkte stenen die de graven en grafkelders afsloten. Tot 1829 was het algemeen gebruik om in kerken te begraven. Aan deze uit de Middeleeuwen stammende praktijk had de hervorming nooit een einde gemaakt. In Utrecht werden geestelijken en kanunniken en hun familieleden in de kapittelkerken begraven, (welgestelde) burgers in de vier parochiekerken en enkele kloosterkapellen en de armen op de kerkhoven van de parochiekerken. Ook in de Evangelisch-Lutherse kerk aan de Hamburgerstraat werd begraven. Nog altijd

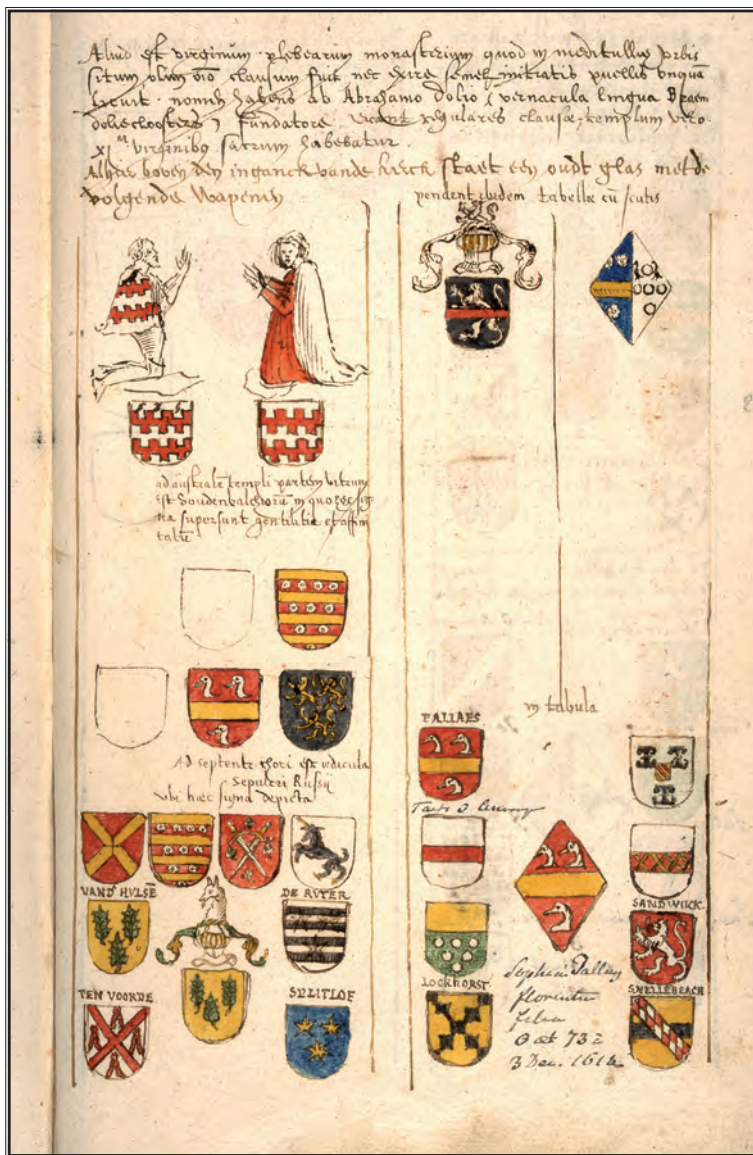
zijn in deze kerk sporen van begravingen terug te vinden, al is het overgrote deel van de oude grafstenen uit de kerk verdwenen en bevatten de weinige resterende stenen slechts vage aanduidingen. Met behulp van bronnen uit het archief bleek het echter toch mogelijk inzicht te krijgen in de praktijk van het begraven in deze kerk.

Priestergraf

De vloer van de Lutherse kerk bestaat heden ten dage uit gladde, vierkante, hardstenen platen. Het is aannemelijk dat deze afkomstig zijn van de grafstenen die vroeger in de kerk hebben gelegen. Hardsteen was ook in vroeger tijd kostbaar materiaal en werd dus hergebruikt. Het is niet bekend wanneer deze

vloer is gelegd en of de graven eronder zijn geruimd. Bij de verbouwing in 1826 was de kerk nog in gebruik als begraafplaats. P.C. Blois van Treslong Prins vermeldt in zijn overzicht van grafmonumenten uit 1919 alleen een deksteen van een priestergraf, dat nu nog in de kerk ligt. Bij de verbouwing van 1983-1986 zijn er geen grote werkzaamheden aan de vloer verricht.

Sporen van grafkelders en van graven, beter gezegd van de dekstenen ervan, zijn echter nog in de vloer te vinden. Zo hebben diverse platen inscripties met een letter of een cijfer. Voor de ingang van de eigenlijke kerkruimte ligt de ook door Blois van Treslong genoemde deksteen. De steen is erg versleten en het randschrift is nauwelijks leesbaar: '...menden binnen Utrecht hier begraven. Bidt veur die ziel, Amen.' In het midden is nog vaag een afbeelding te zien van een kelk met een hostie. Dit duidt er op dat de steen op een graf van een priester heeft gelegen. Onder de achterste banken aan de rechterkant (naar de preekstoel gezien) ligt een deksteen van de grafkelder van de familie van

Graven vóór 1745

Vóór de inwijding van de nieuwe kerk aan de Hamburgerstraat werden de Lutherse gemeenteleden begraven in grafkelders en grafsteden in de andere Utrechtse kerken en kapellen die na de Reformatie als begraafplaats in gebruik bleven of op een van de kerkhoven. Vaak ging het om familiegraven die al eeuwenlang in gebruik waren. Sommige bijzettingen werden, zo blijkt uit aantekeningen in de begraafboeken van de Lutherse kerk, na 1745 uit deze graven overgebracht naar grafkelders of graven in de nieuwe Lutherse kerk.

Een bijzondere categorie vormen de graven van de predikanten en de kerkenraadsleden en hun gezinnen. De Lutherse kerk - en mogelijk gold dat ook voor gemeenten van andere geloofsrichtingen - kende vanouds de verplichting om te zorgen voor gratis begraafplaatsen voor deze personen. In de periode dat de Lutherse gemeente kerkte in de schuilkerk in de Stroosteeg, en daarvóór in de Lijnmarkt, werden zij begraven in graven die de kerkenraad had gekocht in andere kerken. Zo had de gemeente een grafstede in de Geertekerk, waar waarschijnlijk de predikanten hun graf kregen. De aankoop daarvan vond plaats in 1676 en betaalde de gemeente met een gift van Dirckje Jutphaas, weduwe van Jan Broeckman. De kerkmeesters van de Geertekerk gunden 'aan de predikanten van de Luytherse kercke van tijt tot tijt seeckere graft in het middenplein voor de preekstoel'. In 1705 werd in de Buurkerk een grafstede aangekocht, die waarschijnlijk was bedoeld voor het begraven van de leden van de kerkenraad: 'een grafstede, liggende in het

Het raam van de familie Zoudenbalch aan de zuidzijde van de kerk en de wapens geschilderd in de grafkapel van de familie Ruysch. Tekening in de Monumenta van Aernout van Buchel
HUA, Bibliotheek

professor Saxe met de inscriptie: 'CONDITORIUM SAXIANUM'. Onder het orgel tot slot ligt, in het pad tussen de kerkbanken, een gladde steen met de afmetingen van een grafsteen.

De Lutherse kerk

De Lutheranen hadden in Utrecht vóór 1745 een schuilkerk, eerst aan de Lijnmarkt en later in twee particuliere woningen in de Stroosteeg, ongeveer waar nu een parkeergarage is. De kerkenraad van de gemeente 'toegedaen de onveranderde Augsburgse belijdenis', zoals de Evangelisch-Lutherse kerk zich toen noemde, diende in oktober 1742 een verzoek in bij het stadsbestuur om aan deze gemeente

de kapel van het voormalige Ursulinenklooster te gunnen. Deze kapel, in de volksmond bekend als de 'Brandolykerk' (naar de stichter van het klooster Abraham Dole) was gelegen achter de huizen aan de zuidzijde van de Hamburgerstraat. Tegelijk werd toestemming gevraagd om de twee huizen tussen de kapel en de Hamburgerstraat erbij te trekken. Het verzoek werd op 4 februari 1743 ingewilligd. De twee woonhuizen werden afgebroken en zijn samen met de voormalige kapel verenigd en tot één kerk verbouwd. De eerste steen voor het nieuwe kerkgebouw werd gelegd op 22 mei 1744 en de plechtige inwijding vond plaats op 28 november 1745.

De LUTHERSCHE KERK te UTRECHT.

*De Lutherse kerk aan de
Hamburgerstraat. Prent
van Hendrik Spilman naar
een tekening van Jan de
Beijer, 1792.*

*HUA, Collectie Beeld-
materiaal*

tweede pand van de voorschreven kercke, naast welke den Raatsheer Nijpoort met zijn ingang noordwaarts en Jacob Petersen van Griethuysen met zijn grafstede zuydwaarts is gelegen.' De grafstede is in 1754 verkocht; de Lutherse gemeente had deze kelders na 1745 niet meer nodig.

Kapel Ursulinenklooster

Het archief van het Ursulinenklooster kent geen begraafboeken. Toch weten we dat er in de kapel van het Ursulinenklooster is begraven. In een brief van 28 augustus 1412 bepaalden de twee pastoors van de Buurkerk, tot wiens parochie het klooster hoorde, dat Abraham Dole, zijn vrouw Christina en zijn zoon Jacobus, priester, in de kapel begraven mochten worden, evenals

de zusters van het klooster. Ook parochianen van de Buurkerk mochten er een graf kopen, voor welk recht ze wel aan de Buurkerk moesten betalen. Mogelijk is de afgesloten grafsteen die voor de ingang van de kerk ligt, afkomstig van het graf van priester Jacobus Dole.

Ook uit andere bronnen weten we dat in de kapel werd begraven. Aernout van Buchel heeft omstreeks 1615 een groot aantal tekeningen en beschrijvingen gemaakt van de vele grafzerken, wapenborden en andere grafmonumenten die hij in de Utrechtse kerken tegenkwam. In zijn *Monumenta* staan ook afbeeldingen van wapens die hij heeft aangetroffen in de kapel van het Abraham Doleklooster. Zo was er een raam boven de ingang van de

kerk met afbeeldingen van twee geknielde personen, een man en een vrouw, en een wapen onder elk van hen. Het is goed mogelijk dat dit Abraham Dole en zijn vrouw waren. Niet vermeld is wat er verder op het raam stond afgebeeld. Misschien Sint Ursula met haar metgezellen, maar dat is speculatie. In een raam aan de zuidkant van de kerk, aan de kant van het huidige Abraham Dolehof, was een raam van de familie Zoudenbalch. Ten noorden van het koor was een grafkapel van de familie Ruysch. Verder hingen er verschillende wapenborden in de kapel. Het was gebruikelijk om een bord met het wapen van de overledene op een muur of pilaar op te hangen in de buurt van diens graf. In het begin van de 18e eeuw heeft ook E. van Enge-

len tekeningen gemaakt van wapenborden, onder andere in de Abraham Dolekapel. Hij vermeldt daarbij dat daar op 9 mei 1637 Henricus Ruys, de laatste telg van de mannelijke tak, werd begraven, kennelijk in de hiervoor genoemde grafkapel. Dit was dus lang nadat de kapel in 1580 door de gemeentelijke overheid was geconfisceerd en zijn functie als kloosterkapel had verloren.

Ook uit de voorwaarden die de stad Utrecht stelde bij de toewijzing van de kapel aan de Lutherse gemeente, blijkt dat hier nog werd begraven. De graven en de kelders in de voormalige kloosterkapel moesten namelijk beschikbaar blijven voor diegenen die daarop het recht van eigendom konden aantonen. Op 18 januari 1745 vroeg de kerkenraad de vroedschap toestemming om in kranten en op aanplakbiljetten een oproep te plaatsen. Die verzocht een ieder die aanspraken maakte op een begraafplaats in de kerk zich met bewijsstukken te melden bij de kerkenraad. Graven waarvoor zich geen eigenaar zou melden, zouden vervallen aan de kerk. Aanleiding voor deze oproep vormde het herstel van de kerkvloer, die opnieuw in gereedheid moest worden gebracht voor het houden van kerkdiensten. De kosten van het ophogen en gelijk leggen van de grafstenen kwamen voor rekening van de eigenaren daarvan. Kennelijk waren veel eigenaren van de grafsteden in de voormalige kloosterkapel niet meer bekend.

Naar aanleiding van dit verzoek brachten 'gecommiteerden ter Camer van Financiën' en de kerkmeesters van de parochiekerken op 15 februari van dat jaar een

bezoek aan de Abraham Dolekapel. Ze brachten een gunstig rapport uit en het verzoek van de Lutherse gemeente werd ingewilligd met de aantekening dat bij begrafenissen de volle leges en rechten moeten worden betaald aan de parochie van de Buurkerk. Dit is dus volkomen in lijn met de bepaling over het grafrecht van de Buurkerk die gold bij de toekenning van het recht om te mogen begraven in de kapel van het Ursulinenklooster.

Begraven in de Lutherse kerk

De Lutherse kerk aan de Hamburgerstraat telde zestien eigen grafkelders en 28 eigen graven. Overledenen die geen eigen graf of grafkelder hadden, werden begraven in een gemeenschappelijk kelder, 'in het ruim'. In de periode van maart 1745 tot 14 oktober 1829 zijn er ongeveer 600 personen in de kerk begraven. Helaas is de plattegrond van de kerk met aanduidingen van de grafkelders en grafsteden verlo-

*Reglement op het begraven van de lijken in de Lutherse kerk, eind 18e eeuw
HUA, archief Lutherse kerk*

REGLEMENT

Op het begraven der

L Y K E N,

in de Lutherſche KERK alhier.

DE Kerkmeesters van de van outs genaemde Brandoly, nu Lutherſche Kerk, binnen deze Stad, hebben goet gevonden dat voortaan van alle Lyken in gemelde hune Kerk begraven wordende, ten behoeve van dezelve Kerk zal betaelt worden, boven het ordinaris Kerkenrecht aen de Buurkerk, als volgt:

Van ieder Lyk begravende in een eigen Kelder.	f 2 : — : —
idem in een eige Grafftede	f 1 : 10 : —
idem in een Kerkenkelder	f 4 : — : —
idem in een Kerkengraf	f 3 : — : —
Voor de Baer en Overhoef	f 2 : 10 : —
Voor 't openen van een Kelder	f 2 : 10 : —
idem van een Graf	f 2 : 10 : —

Alle het bovenstaende dubbelt wanneer de kist zwart is, of het Lyk 's Voormiddags na half twaalf, of Nademiddag, of des Avonts begraven wort.

Van een Kint half Kerkenrecht.

Voor 't openen van een Kindergrafftede 1 : — : — |

Ingang grafkelder nr.11 op
de Algemene Begraafplaats
Soestbergen
Foto: Ben van Spanje

ren gegaan. Dat blijkt uit een in 1927 gemaakte aantekening in een van de begraafboeken van de kerk: 'De uitgesneden bladzijden bevatten slechts (sic) teekeningen.' Zo weten we van slechts vier grafkelders waar ze hebben gelegen. De grafkelder voor de predikanten (nummer 6) lag onder de preekstoel, de grafkelder voor de leden van de kerkenraad (nummer 7) onder de bank van de diakenen, de in 1843 dichtgemetselde grafkelder van de familie Strakke voor de trap naar de gaanderij onder het orgel, en de grafkelder van de familie Rose (nummer 2) bij de hoofdingang van de kerk. De plaatsen van de andere grafkelders en graven zijn niet bekend.

Begraven na 1829

Bij Koninklijk Besluit van 24 mei 1825 werd het begraven in kerken en kapellen met ingang van 1 januari 1829 definitief verboden. Gemeenten moesten buiten de bebouwde kom een begraafplaats aanleggen, omgeven met een muur. In Utrecht werd de Algemene Begraafplaats Soestbergen op 17 mei 1830 in gebruik genomen. Eigenaren van grafkelders of grafsteden in de Utrechtse kerken konden zich melden bij de gemeente, waarna ze een plaats kregen aangewezen in een op het terrein aangelegde grafheuvel. B&W bepaalden dat het eerste jaar de inkomsten van het begraven geheel voor de gemeente kwamen ter dekking van de kosten van aanleg. Daarna zouden de opbrengsten, na aftrek van de kosten, worden verdeeld over de kerkelijke instellingen als compensatie voor het wegvallen van hun inkomsten uit begravenissen.

Tussen 22 juni 1829 en 3 november 1829 voerde de kerkenraad van de Lutherse kerk een briefwisseling met Burgemeester en Wethouders van de gemeente. Wat was namelijk het geval? De kerken hadden tot dan toe aanzienlijke inkomsten gehad uit begravenissen, zo ook de Lutherse kerk. Maar bij het begraven op de Algemene Begraafplaats moest ze voortaan aan de gemeente betalen! De kerkenraad schatte het gemis aan inkomsten, die ze gebruikte voor de diaconie, op f 200,- per jaar.

De kerkenraad schreef gehoord te hebben dat een afzonderlijke ruimte op de Algemene Begraafplaats mogelijk was. B&W antwoordden reeds de volgende dag dat nooit aan een afzonderlijke ruimte was gedacht. Wel was er gelegenheid om grafkelders

en graven van de verschillende kerkelijke gemeenten bij elkaar aan te leggen. De eigenaren van grafkelders en graven in de Lutherse kerk (lees: de kerkenraad) wilden echter niet deelnemen aan de aanleg van grafkelders op de Algemene Begraafplaats, maar vroegen een afzonderlijke ruimte, even groot als de totale oppervlakte van de begraafplaatsen in de kerk.

De kerkenraad hield zich ook het recht voor om aan de Koning toestemming te vragen voor de aanleg van een eigen begraafplaats. Dit verzoek werd echter afgewezen. Ze richtte zich desondanks tot de Koning maar die verwees het verzoek prompt terug naar de gemeente, als de bij wet aangewezen instantie om de zaken omtrent de nieuwe begraafplaatsen te regelen. B&W vroeg daar

op aan de kerkenraad welk terrein men dan wel op het oog had. Dit terrein bleek gelegen 'aan de Vleutense dijk, strekkende van daar tot aan de Daalse dijk en gedeeltelijk tot aan het land van stalhouder Stenis, belend ten oosten de grutter Ellinkhuysen, ten westen tot genoemde stalhouder'. Het was 5 bunder en 10 roeden (5,1 ha) groot, waarvan 1 bunder zou worden gebruikt als begraafplaats. B&W duiden dit in hun daarop volgende toestemming aan als: 'grond buiten de Catharijne poort, bezijden de straatweg naar Amsterdam aan de zogenaamde Daalse dijk.' Deze aanduidingen zijn te vaag om na te gaan waar het beoogde stuk grond precies lag. Het stuk grond van grutter Ellinkhuijzen is op de kadastrale minuut van 1832 wel te traceren, maar dat van stalhouder Stenis niet. Waarschijnlijk was hij pachter en geen eigenaar van het genoemde perceel.

Gedeputeerde Staten, aan wie B&W om advies hadden gevraagd, zeiden geen bezwaar te hebben. Wel bevreemdde het verzoek van de kerkenraad hen, omdat deze zo de schadevergoeding misliep, die de deelnemende kerken ontvangen voor het gemis van de inkomsten uit begrafenissen. Bovendien moest ze de rechten aan de stad wel betalen. B&W gaven vervolgens toestemming tot het aanleggen van een eigen begraafplaats, mits daar alleen gemeenteleden zouden worden begraven en de retributie aan de burgerlijke begraafplaats gewoon zou worden betaald. Kennelijk hebben deze voorwaarden de heren kerkenraadsleden ertoe gebracht van het plan af te zien, want van deze toestemming is geen gebruik gemaakt.

Op 4 december 1829 besloot de kerkenraad tot het aanleggen van een grafkelder voor de predikanten en de kerkenraad op de Algemene Begraafplaats. Men zamelde f 600,- in als bijdrage voor de kosten van de bouw, waarbij alle contribuerende kerkenraadsleden en hun familieleden recht kregen op een plaats in de grafkelder. De overige grafeigenaren kregen het advies zich spoedig te melden bij de gemeente om grafruimte aangewezen te krijgen. De nog niet verkochte graven in de kerk werden te koop aan geboden, zodat de kopers een gelijke ruimte konden krijgen op het aan te leggen kerkhof.

Sedert mei 1830 begroef de Lutherse gemeente zijn leden dus niet meer in de eigen kerk maar op de nieuwe begraafplaats. Nog altijd beschikt de kerkenraad daar over drie grafkelders in de grafheuvel: de nummers 11 en 12 in de eerste, buitenste, rij, en nummer 1 naast de ingang van de grafheuvel. Deze grafkelders worden gebruikt voor het bijzetten van predikanten, kerkenraadsleden en kerkrentmeesters. De laatste bijzetting dateert van 19 februari 1992.

Ben van Spanje is lid van de werkgroep Historisch Onderzoek van het Utrechts Monumentenfonds en gids in de Lutherse kerk in het kader van het project Kerken Kijken Utrecht.

Literatuur

- Buchel, Aernout van, *Monumenta passim in templis ac monasteriis Traiectinae urbis atque agri inventa* (ca. 1610-1620) p. 233-235 (hs. HUA, GAU-bibliotheek, digitaal raadpleegbaar op www.hetutrechtsarchief.nl).
- Blois van Treslong Prins, P.C. *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Utrecht* (Utrecht 1919).
- Borst, P., e.a., *Graven en begraven in de Dom van Utrecht* (Bunnik 1997).
- Baart de la Faille, C.A., 'De Evangelisch-Lutherse kerk te Utrecht: bouwgeschiedenis 14^e-20^e eeuw', in: *Jaarboekje van Oud-Utrecht* (1943) 94-118.
- Dood en begraven, Sterven en rouwen 1700-1900* (Centraal Museum Utrecht 1980)
- Engelen, E. van, *Grafs en wapen der kerken van Utrecht* 3 delen (ca. 1710) (hs. HUA, GAU-bibliotheek)
- Kok, H.L., e.a., *Begraven en begraafplaatsen. Monumenten van ons bestaan* (Utrecht, Stichting Teleac, 1994).
- Spanje, B. van, *Graven en begraven in de Evangelisch-Lutherse kerk in Utrecht* (Zeist 2005). Met transcriptie van begraafboeken en twee indexen.

Archieven

Het Utrechts Archief:

Archief Evangelisch-Lutherse kerk
Archief Ursulinenklooster
Archief Gemeentebestuur van Utrecht 1813-1969, deel 2: Stukken over afzonderlijke onderwerpen zonder classificatienummers: inv.nrs. 8473-8595.

Kantoor van de Eerste Algemene Begraafplaats Soestbergen (Gansstraat 167, Utrecht): Begraafregisters op het kantoor van de Eerste Algemene Begraafplaats Soestbergen.

Het Utrechtsch Kinderhuis 1904-1925

Leidsters en kinderen van het Utrechtsch Kinderhuis op de speelplaats achter het huis Lijsterstraat 13. HUA, Collectie Beeldmateriaal

Naschoolse kinderopvang is minder eigentijds dan we misschien denken. Reeds in 1904 werden schoolgaande kinderen in Utrecht na schooltijd opgevangen, al was die voorziening niet bedoeld voor kinderen van bemiddelde tweeverdieners, maar voor straatzwervertjes uit de allerarmste gezinnen.

JETTY KRIJNEN

In 1890 werd in Utrecht de Vereniging tot Verbetering van Armenzorg (VVA) opgericht. Drijvende kracht en medeoprichter van deze vereniging was de uit Amsterdam afkomstige Maria Geertruida Muller-Lulofs, echtgenote van de toenmalige gemeentearchivaris Sam Muller. In die tijd was de armoede onder de arbeidersbevolking schrijnend en bedelarij zeer algemeen. De VVA beoogde 'ondersteuning aan behoeftigen van alle gezin-

ten' en deed daartoe eerst onderzoek naar de gezinnen die voor die ondersteuning in aanmerking kwamen. Vrijwilligers, zogenaamde huisbezoekers, bezochten arbeidersgezinnen, waarna de Onderstandscommissie van de vereniging besliste welke gezinnen in aanmerking kwamen voor steun. Werkverschaffing aan arbeidersvrouwen was één van de middelen om de nood enigszins te ledigen. Mevrouw Muller-Lulofs, die tien jaar later tot presidente van de vereniging werd gekozen, liet zich niet

alleen gelden door haar grote sociale gedrevenheid, maar ook door haar bijzondere visie op de armenzorg. Mede op haar initiatief werd in 1899 in Amsterdam de School voor Maatschappelijk Werk opgericht, omdat ze inzag dat voor een goed functionerende armenzorg ook geschoolde krachten nodig waren.

Twee plannen

In 1903 werd voor het eerst tijdens een vergadering van huisbezoekers gesproken over 'de mogelijkheid en wenselijkheid' om een verblijf in te richten voor schoolgaande kinderen tussen de schooluren en 's avonds tot 20.00 uur. Door allerlei omstandigheden werden veel kinderen uit arbeidersgezinnen aan hun lot overgelaten, waardoor ze op straat rond zwierven. Die situatie kon ontstaan als beide ouders noodzaak waren te werken om

nog enigszins rond te komen of als er maar één ouder als weduwe of weduwnaar de kost moest verdienen. Het was een landelijke problematiek, waarvoor in Amsterdam en Den Haag al een oplossing bestond in de vorm van Kinderhuizen. Nog steeds bestaan er Boddaertcentra, een uitvloeisel van het Kinderhuis dat aan het begin van de vorige eeuw werd opgericht door jonkvrouw Elisabeth Boddaert.

Zo'n opvangmogelijkheid ampieerde ook de Utrechtse Vereniging van Armenzorg, al was er nog enige discussie over de noodzaak en de eventuele gevolgen van zo'n op te richten tehuis. Sommige huisbezoekers vonden dat het toezicht door kennissen en buurvrouwen op de betreffende kinderen afdoende moest zijn. Ook bestond er de vrees dat een tehuis aanleiding zou geven tot 'meerdere uithuizigheid der moeders, tot verslapping van 't verantwoordelijkheidsgevoel en den familieband'. Beide bezwaren werden echter stellig ontkracht: de meeste huisbezoekers meenden dat het zogenaamde toezicht weinig voorstelde en dat de opvang geen invloed had op het verantwoordelijkheidsgevoel van de ouders, want als zij hun kinderen naar een tehuis brachten waren zij blijkbaar bereid daar een financieel offer voor te brengen (f 0,10 per dag).

Zo ontstonden twee plannen voor de realisering van een kinderkuis. C.W. Wagenaar, historicus en gemeenteambtenaar, pleitte voor het onderbrengen van de kinderen onder vrijwillige leiding in lichte ruime schoollokalen, zoals gymnastieklokalen, breiklassen en tekenzalen. Het probleem was echter dat het ge-

meentebestuur al informeel had laten weten geen toestemming te verlenen tot de beschikking over schoollokalen.

Het plan van mevrouw Muller-Lulofs om bij wijze van proef een huis met tuin te huren in een volksrijke buurt naar het voorbeeld van Amsterdam en Den Haag was beter in de praktijk te brengen. Zo werd in maart 1904 met particuliere steun een bovenhuisje gehuurd aan Springweg 135 bis met plaats voor twaalf kinderen.

Geen boefjes

De vereniging voerde de selectie van kinderen zorgvuldig uit: ze bekeek eerst of in het betreffende gezin de bijverdiensten van de moeder echt onmisbaar waren, vervolgens werd gecontroleerd of deze moeder inderdaad uitwerken ging, op welke dagen en bij wie.

Ook bestond een duidelijke visie op het type kinderen dat werd toegelaten. Terwijl het Kinderhuis te Amsterdam ervoor koos 'criminele kinderen' op te nemen, gaf het Utrechts Kinderhuis er de voorkeur aan 'normale kinderen' te plaatsen. Of deze keuze vanaf het begin een bewuste was, is niet vast te stellen, maar in 1909 sprak mevrouw Muller-Lulofs

de volgende woorden: 'Het doel van 't Utrechtsch Kinderhuis nu is criminaliteit voorkomen. Hoe groot onze bewondering ook zij voor de personen, die dit uiterst moeilijk werk inderdaad tot stand brengen kunnen, wij voelen ons niet in staat in een Kinderhuis, van waar de kinderen telkens weer tot allerlei ongekende en onberekenbare invloeden terugkeeren, van 'boefjes' min of meer normale mensen en nuttige burgers te maken.'

De beginperiode aan de Springweg was veelbelovend. Aan het hoofd van het Kinderhuis stond de capabele directrice E. Koster, de kinderen kwamen en betaalden trouw hun bijdrage van f 0,075 en, zo meldt een verslag, 'de kinderen gingen in alle opzichten: in gezondheid, beschaving, trouw schoolbezoek, levenslust, ja zelfs in gewicht vooruit'. Na vijf maanden, in augustus 1904 voltrok zich echter een rampzalige samenloop van omstandigheden: de directrice vertrok om gezondheidsredenen en de huur van het bovenhuis werd opgezegd wegens geluidsoverlast. Een tijdelijke sluiting was natuurlijk het gevolg. Maar het bestuur zat niet bij de pakken neer. Op 19 december werden de statu-

*Maria Geertruida Muller-Lulofs, ca. 1900
HUA, Collectie Beeldmateriaal*

*Aan tafel in de deuring
opening naar de
speelplaats
HUA, Collectie Beeld-
materiaal*

ten van de vereniging vastgesteld en al vrij snel, in januari 1905, vond de vereniging een nieuw onderkomen in het pand Lijsterstraat 13 (momenteel nr.29). Deze locatie lag weliswaar weinig centraal, maar de eigenaresse had veel op met kinderen en verhuurde het pand voor een vriendenprijsje. De nieuwe directrice was A. Lankelma en zo vond op 10 januari 1905 de heropening van het Utrechtsch Kinderhuis plaats. Intussen was er door middel van een circulaire geld ingezameld in de vorm van jaarlijkse bijdragen en giften. Verder bracht een benefietconcert in het Gebouw K&W wat geld in het laatje.

Het nieuwe onderkomen bood ruimte aan maximaal 24 kinderen per dag. De gemeente bood aan dat de kinderen wekelijks gratis een bad konden nemen in het Volksbadhuis aan het Koekoeksplein. Graag had het bestuur nog gezien dat de kinderen ook gebruik mochten maken van het gymnastieklokaal aan de Openbare school in de Havikstraat, maar dat verzoek werd door B&W afgewezen. In elk geval gingen de kinderen erop vooruit.

Intussen stelden twee dokters zich bereid de kinderen 'psychisch en fysiek' te onderzoeken

en enige dames en een timmerman dienden zich aan om de kinderen lessen te geven. Zo kregen de kinderen een heel scala aan activiteiten aangeboden zoals timmeren, tekenen, naaien, breien, lezen en zingen. Dit alles vond plaats tijdens de tussen- en naschoolse uren van 12 tot 14 en van 16 tot 20 uur. Daarnaast bestond ook op zaterdag een opvangmogelijkheid, omdat ook op die dag nog veel vrouwen uit werken gingen.

In 1906 trad opnieuw een nieuwe directrice aan, namelijk G. Kooiman, die bijna twintig jaar de leiding van het Kinderhuis op zich zou nemen en tijdens die periode alom veel waardering genoot.

Herenstraat 39

Na verloop van tijd werd de ruimte in het pand toch wel als krap ervaren en bestond de vrees dat een bezoek van de gezondheidscommissie zou leiden tot sluiting van de inrichting. Ook moesten veel kinderen uit plaatsgebrek geweigerd worden en vooral op zaterdag zat het pand aan de Lijsterstraat vol. Presidente mevrouw Muller-Lulofs was dermate begaan met 'de Utrechtsche straatjeugd' die op den fatalen schoolvrijen Zaterdag aan haar lot is overge-

laten' dat ze alles op alles zette om een ruimere behuizing in het centrum te verkrijgen. Zo'n centrale ligging van het Kinderhuis was wenselijk, omdat het de mogelijkheid bood kinderen uit verschillende omliggende wijken te plaatsen. Een bedelactie had al snel resultaat: dankzij 'de goedgeefsheid van een welwillende anonieme burger' kon op 11 juni 1909 het pand Herenstraat 39 in gebruik worden genomen.

De inwijding werd een feestelijke gebeurtenis. Ten overstaan van vele genodigden, onder wie gemeenteraadsleden, hield mevrouw Muller-Lulofs een openingsrede. De kinderen om wie het ging zongen liederen voor de bezoekers in de grote tuin achter het huis en togen daarna aan het werk, zodat de vele bezoekers een goede indruk konden krijgen van het reilen en zeilen in het Kinderhuis.

Het houden van zo'n open huis had als voordeel dat het de vereniging nieuwe leden kon opleveren die middels hun contributies het tekort op de exploitatierekening weer enigszins op konden heffen. De aanwezigheid van gemeenteraadsleden leidde overigens nog niet tot gemeentesubsidie, waar al eerder tevergeefs om verzocht was. Die kwam er uiteindelijk wel, maar pas in 1913. Vanaf die tijd werd jaarlijks een bedrag van f 1.000,- en later f 2.000,- aan het Utrechtsch Kinderhuis toegekend. Intussen bloeide de instelling aan de Herenstraat. Er was dagelijks plaats voor ruim 50 kinderen en ook de royale tuin achter het pand voorzag in de behoefte aan ruimte.

Soms kreeg het Kinderhuis met tegenslag te kampen zoals in 1909 toen het een paar we-

ken dicht moest om het pand te ontsmetten wegens enkele roodvonkgevallen.

De band met kinderhuizen in andere steden onderhield het bestuur door gemeenschappelijke vergaderingen, zoals één in Den Haag in 1910, waar de besturen van de huizen van Utrecht, Rotterdam, Den Haag, Leiden en Delft vertegenwoordigd waren. Op de agenda stonden dan zaken als: hoe de kinderen bezig te houden, betaalde of niet betaalde hulp, gemeentesubsidies en de samenwerking met 'instellingen van Weldadigheid'. In 1912 vond zo'n vergadering plaats in het pand aan de Herenstraat, waarbij ook nog eens Amsterdam, Haarlem, Arnhem en Groningen vertegenwoordigd waren. Deze besturen waren inmiddels verenigd in de Bond van Kindertehuizen waarvan tijdens deze vergadering mevrouw Muller-Lulofs tot bestuurslid werd gekozen.

Pedagogische aanpak

De saamhorigheid van een groot gezin: dat was wat het kinderkuis nastreefde en ook wel in de praktijk bracht. Gezamenlijke activiteiten moesten hiertoe bijdragen, wat varieerde van samen zingen tot jaarlijkse uitstapjes. Ook kregen de kinderen 'hulpvaardigheid en spaarzaamheid' bijgebracht. Per toerbeurt hielpen ze met tafeldekken en afwassen en de leiding stimuleerde dat de ouders de jongeren hielpen. Dit alles verliep bewust in een 'opgewekte en levensblijve stemming', want hierdoor zouden de kinderen zich beter ontwikkelen. De positieve werking van dit concept bleef niet uit als we mevrouw Muller-Lulofs mogen geloven. Zo rapporteerde zij: 'Jongens, die ik er

heb zien komen, ruw, vuil, schuw, achterbaks, in zich-zelf-gekeerd, heb ik zien ontluiken tot lieve gedienslige, opgewekte, vrij-zich voelende kinderen.'

Dit nobele opvoedprincipe kon uiteraard niet alle problemen voorkomen. Er waren ook onhandelbare kinderen, waar de leiding geen vat op had. Wanneer ze deze kinderen niet tot gehoorzaamheid kon krijgen zonderden ze die af om een taak uit te voeren. Lijfstraffen waren verboden, maar in psychologisch opzicht werd - naar onze maatstaven -, een straf soms behoorlijk opgevoerd. Zo mochten twee broertjes die op diefstal waren betrapt niet meer deelnemen aan een naderend Sinterklaasfeest. Dit incident had tot gevolg dat de kinderen het tehuis niet meer bezochten, waarschijnlijk door toedoen van de ouders die de straf te hoog vonden. Soms ook moest de directie kinderen de toegang

tot het Kinderhuis ontzeggen als ze op geen enkele manier meer in het gareel te houden waren. Dan werd gesproken van psychopathische gevallen.

De goede invloed die de kinderen dankzij de doordachte opvoedprincipes van het tehuis op hun ouders zouden overbrengen vormde een bijkomend ideaal. Mevrouw Muller-Lulofs was er stellig van overtuigd dat dit ide-

Het pand Herenstraat 39 (tweede deur van links) anno 2005

Foto: Jetty Krijnen

Het inmiddels verdwenen pand Catharijnekade 19 in 1939/1940, toen in gebruik als Melkcontrolestation HUA, Collectie Beeldmateriaal

Muller-Lulofs in 1933
HUA, Collectie Beeld-
materiaal

aal ook in de praktijk gebracht werd. In haar openingsrede van het nieuwe Kinderhuis aan de Herenstraat in 1909 stelde ze: 'alles wat ze hier opdoen aan beleefdheid, goede manieren, inschikkelijkheid, ontwikkeling, karaktervorming, ze nemen het mee naar huis en de ouders zullen er den invloed van ondergaan.' Enigszins teleurgesteld moest ze later toch constateren dat dit ideaal in veel gevallen niet verwezenlijkt kon worden.

Als er wel eens een huisbezoek werd afgelegd bij de ouders om het één en ander over de kinderen te bespreken, troffen de bezoekers thuissituaties aan die in veel opzichten haaks stonden op de verantwoorde situatie in het Kinderhuis. Zo kwam het regelmatig voor dat kinderen 's avonds laat nog op waren, vaak uitgeput, omdat ze door hun ouders ook nog op sleptouw waren genomen om boodschappen te doen. Veel ouders waren eenvoudigweg niet doordrongen van de noodzaak dat kinderen 's nachts genoeg slaap krijgen om overdag weer te kunnen functioneren.

Zulke situaties en het onbegrip van ouders hebben wellicht in 1914 geleid tot het besluit om ouderavonden te organiseren, waarop verschillende sprekers pedagogische principes uit de doeken deden. De opkomst van ouders op dit soort avonden was helaas gering. Het bestuur vermoedde dat de ouders na een dag werken te moe waren en dat

ze weinig interesse hadden in opvoedingskwesties. Dat de inspanningen van het Kinderhuis hen echter niet helemaal onverschillig lieten, blijkt uit de ruime opkomst op feestavonden waarop hun kinderen voor het voetlicht traden met het zingen van liederen. Blijken van enthousiasme en waardering bleven dan niet uit.

Als de kinderen 12 of 13 jaar waren en niet langer leerplichtig, moesten ze het Kinderhuis verlaten. Dat betekende niet dat de instelling ze uit het oog verloor, want ieder kind kreeg een patroon toegewezen die zich inspande om voor hem of haar een goede opleiding of betrekking te vinden. Daarna volgde de patroon de vorderingen en het gedrag van het kind en legde dit alles vast in rapporten. Een voorbeeld van die nazorg is het geval van een jongen die niet in staat werd geacht een ambacht uit te oefenen en die op zijn 14e terecht kwam in een fabriek. Daar verloor hij bij een ongeluk een vinger, maar raakte hij vooral van streek door wat hij in die fabriek had meegemaakt aan 'laags en leelijks en ruws'. Dankzij tussenkomst van zijn patroon kon hij met behulp van een doktersrapport nog drie jaar op de ambachtsschool geplaatst worden. Soms waren het ook de kinderen zelf die contact onderhielden door van tijd tot tijd bij het Kinderhuis langs te komen.

Schoolvoeding

Het ging mevrouw Muller-Lulofs steeds aan het hart dat de vereniging slechts zo'n klein deel van de kinderen die het nodig hadden in het Kinderhuis kon plaatsen. In 1915 verzochtte ze, aldus het jaarverslag: 'Wanneer we dagelijks al die onverzorgde kleinen

door onze straten zien gaan, dan staan wij hopeloos tegenover de resultaten van ons Kinderhuis; daar tellen we er hoogstens 50 per dag; en hoe groot is 't aantal, dat dagelijks onze stad onveilig maakt? Is ons vijftigtal niet als vijftig korrels zand van een hoge duin?' Maar zoals voor haar te doen gebruikelijk bedacht ze een plan. Het Kinderhuis zou een aantal filialen moeten krijgen: een tweede kinderhuis in Lombok en Transvaal, een derde in de buurt van de Noteboomlaan en Abstederdijk en een vierde in de Vogelbuurt. Dat dit een onbereikbaar ideaal was, gaf ze onmiddellijk toe en als haalbaar alternatief propageerde ze de opzet van een aantal lokalen, elk geschikt voor de opvang van 100 kinderen die tussen de schooluren thuis geen verzorging hadden.

De schoolhoofden zouden de kinderen moeten selecteren. Wie in aanmerking kwam zou ook 'schoolvoeding' moeten krijgen, een voorziening waar steeds meer kinderen gebruik van maakten. De bestaande schoolvoeding voorzag echter niet in opvang. Zodra de kinderen klaar waren met eten, gingen ze weer de straat op. Wanneer de maaltijd in speciale lokalen genuttigd zou worden, konden de kinderen onder toezicht bezig gehouden worden volgens het opvoedkundig systeem van het Kinderhuis. Dit alles moest dan een gemeentelijke onderneming worden, want het was tenslotte de gemeente die veel baat zou hebben bij de realisering van dit plan.

Of dit voorstel met lokaalfilialen is ingediend bij de gemeente blijft onduidelijk. In elk geval wilde de gemeente een jaar later, in 1916, het verzoek in om kin-

deren hun schoolvoeding in het Kinderhuis te laten gebruiken. Zo konden er weer 36 kinderen extra van de straat gehouden worden.

Rijpere jeugd

In 1918, net na de Eerste Wereldoorlog, stelde mevrouw Muller-Lulofs dat de oorlogstandigheden, die maakten dat vaders gemobiliseerd waren en moeders uit werken moesten gaan, alle slechte eigenschappen van de Utrechtse straatjeugd hadden aangewakkerd. Zo was 'niets meer bestand tegen het vandalisme van den Utrechtsche straatjongen'. Daarom deed ze een dringende oproep aan iedere Utrechtse burger financieel bij te dragen aan de oprichting van een Vredesmonument in de vorm van een stichting ten bate van het kind. Wat ze voor ogen had was een Kinder-Volkshuis in Lombok en Transvaal om de jeugd tot 18 jaar op te vangen en allerlei activiteiten aan te bieden.

Signaleerde de vereniging vroeger vooral het probleem van mogelijke criminaliteit bij schoolgaande kinderen, nu ging het met name om de 'rijpere jeugd'. Door de oprichting van herhalingscholen, burgeravondscholen en verschillende georganiseerde cursussen en lessen had de gemeente wel getracht om pubers zolang mogelijk op school te houden, maar de grote massa bleef buiten schot. Het verschijnsel van rondzwervende schoolkinderen tot 12 jaar leek juist af te nemen. De relatief toegenomen welstand van de arbeidersklasse sinds 1918, waardoor moeders weer vaker thuis konden blijven, leidde tot een terugloop in het bezoek aan het Kinderhuis.

Het duurde wel even, maar deze

ontwikkelingen kregen in 1924 een gunstig vervolg. Zes jaar na de financiële oproep - deze had flink wat opgebracht - kon de inmiddels opgerichte Vereniging tot stichting en instandhouding van Kinder-Volkshuizen aan de Catharijnekade 19 het Clubhuis Jong Utrecht laten bouwen. Dat werd aangebouwd aan de nieuwbouw door de Vereniging Oranjepark van het 'Oranjenhuis'. De officiële opening vond op 28 november 1924 plaats in aanwezigheid van verschillende hoogwaardigheidsbekleders, onder wie burgemeester Fockema Andreae. In haar toespraak meldde mevrouw Muller-Lulofs trots dat ook het koningshuis grote sympathie voor de oprichting van het clubhuis had getoond en dat de koningin-moeder nog een gift van f 100,- had gedaan.

In het nieuwe pand werd de bovenruimte ingericht als clublokaal voor de pubers. Andere ruimten waren bestemd voor lessen en cursussen en een bibliotheek. Het Utrechts Kinderhuis kreeg in hetzelfde complex twee kamers ter vervanging van het pand aan de Herenstraat met als resultaat een goedkopere exploitatie. De kinderrijke volksbuurt waar het Kinderhuis zich nu bevond, was tevens een goede locatie om het verdere bestaansrecht te beoordelen. Na de daling van het aantal kinderen in 1918 was er op de nieuwe locatie een tijdelijke oplossing, maar toen het aantal in 1925 toch niet meer boven de 16 kwam, was dat voor het bestuur reden om de vereniging op te heffen. Zo kwam na 20 jaar een eind aan het bestaan van het Kinderhuis. Hoewel het in die jaren slechts een fractie van zijn doelgroep kon opnemen, heeft

het toch een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling en het welzijn van enkele honderden Utrechtse arbeiderskinderen.

Jetty Krijnen is kunsthistoricus en heeft gepubliceerd voor zowel vakgenoten als voor een breder publiek. Onlangs verscheen haar boek *De Herenstraat. Een oude straat met haar bewoners*. Bij haar onderzoek naar de geschiedenis van deze straat stuitte zij op het bestaan van het Utrechtsch Kinderhuis.

Bronnen en literatuur

Archiefstukken (alle in Het Utrechts Archief):

Archief van Armenzorg/Zorg en Bijstand jaargangen 1903, 1909, 1924, inv.nrs.821-3

Archief Gemeentebestuur van Utrecht, inv.nr. 25982

Verslagen Utrechtsch Kinderhuis 1904 - 1916, inv.nr. XXD 10-11

Verzameling losse aanwinsten, inv.nr. 1936, 'Circulaire van het bestuur van het Utrechts Kinderhuis betreffende de oprichting van een vredesmonument in de vorm van een 'Kinder-Volkshuis' 1918'

Muller-Lulofs, M.G., 'Wat bedoelen onze Kinderhuizen (Tehuizen voor schoolgaande kinderen)', in: M.G. Muller-Lulofs, *Van Mensch tot Mensch* (Haarlem 1916) 199-223

Riphaagen, J.G., 'Maria Geertruida Muller Lulofs (1854-1954) presidente van de Vereniging tot verbetering van armenzorg te Utrecht', in: W. van den Broeke e.a. (red), *Utrechtsche Biografieën* 5 (Utrecht 1998) 125-129

Utrechtsch Nieuwsblad 29 november 1924
Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad 29 november 1924

Het begin van een levenslange liefde

Klein Hoeve, Utrechtseweg 105 Zeist, waar de familie Bruna woonde van 1933 tot 1940. Foto: Collectie Dick Bruna.

Hoe bepalend is de omgeving waarin iemand opgroeit? In een nieuwe serie halen bekende bewoners van stad en provincie herinneringen op aan de buurt(en) waarin ze hun jeugdjaren doorbrachten. In het eerste deel: Dick Bruna, geboren in Utrecht, getogen in Zeist en weer geworteld in de Domstad.

MAURICE VAN LIESHOUT

Dick Bruna is niet opgegroeid in één Utrechtse buurt. Met zijn ouders en broertje heeft hij tot hij meerderjarig werd (toen nog op je 21e) op liefst zeven adressen gewoond in Utrecht, Zeist, Bilthoven, Breukeleveen en Hilversum. 'Als de zaken goed gingen, dan had mijn vader behoefte te verhuizen naar een groter huis. Hij hield wel van een beetje pompeus.'

'Een mooi vormpje'

'Van het rijtjeshuis waar ik geboren ben, Gerard Doustraat 46, herinner ik me eigenlijk niets. Het staat er nog en is in al die jaren weinig veranderd. Mijn moeder vond het een heerlijk huis, al was het lang niet zo groot als onze volgende huizen. Ze hield ook van de buurt en ging met mij in de kinderwagen naar het Wilhelminapark waar je toen nog gewoon een kopje thee kon drinken. Pas na mijn trouwen ben ik

in die buurt teruggekeerd, maar daar ligt wel de kiem van mijn liefde voor Utrecht.'

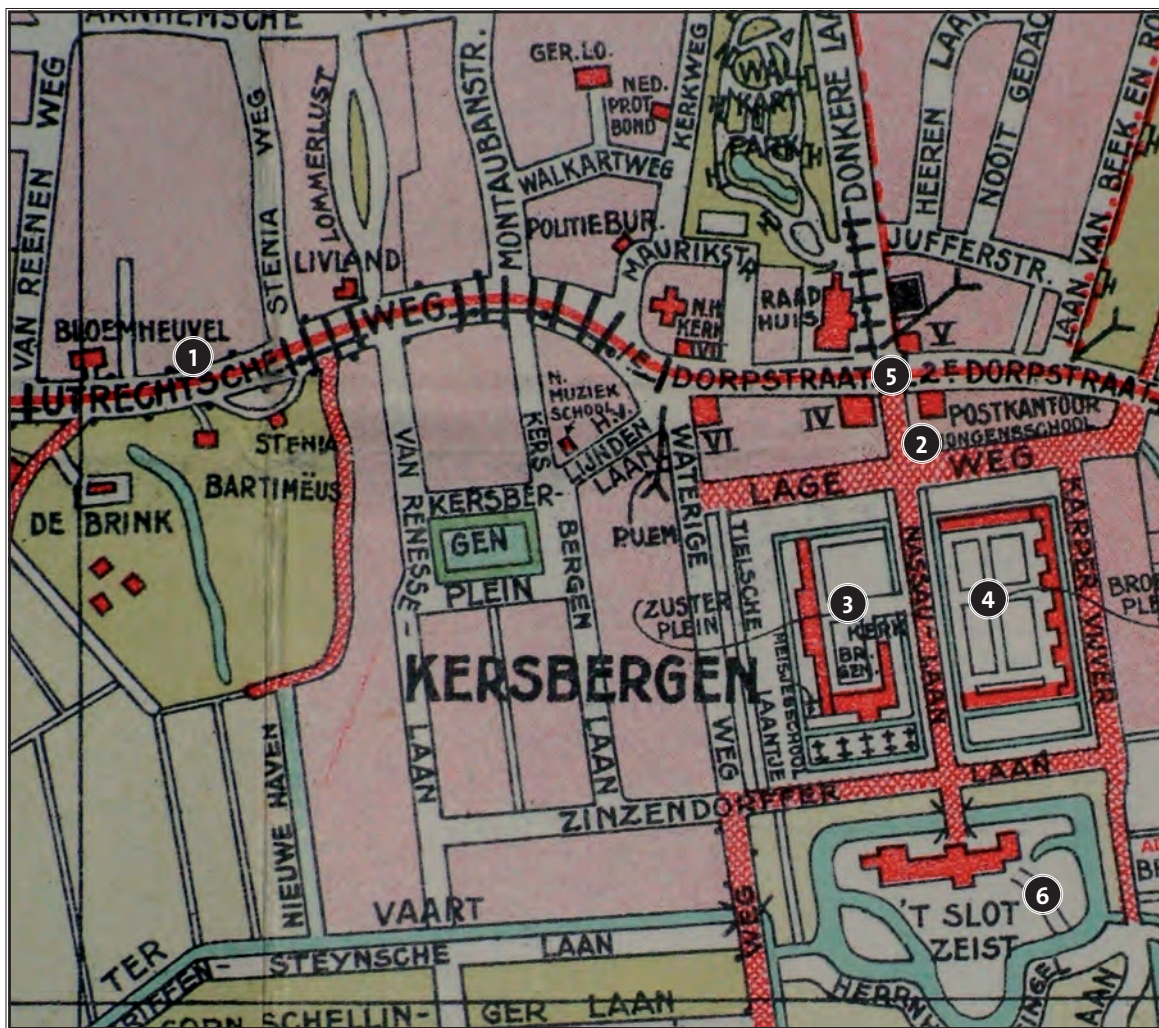
'Als kleuter heb ik waarschijnlijk voor het eerst het Rietveld-Schröderhuis aan de Frederik Hendriklaan gezien. Toen het gebouwd werd, drie jaar voor mijn geboorte, vonden veel mensen het een gek geval. Zo iets afwijkends en moderns waren ze niet gewend. Ik kwam er later vaak terug, vooral toen ik in mijn tekeningen steeds meer naar eenvoud streefde. Rietveld zelf was een recht-door-zee man die je in de stad gewoon aan het werk kon zien. Toen de deftige burgemeester De Ranitz hem na de oorlog benaderde voor het ontwerpen van een nachtclub onder de Schouwburg - die liep toen niet zo -, reageerde hij met "Burgemeester, u bedoelt zo'n zwoele toestand?" Die nachtclub is er nooit gekomen.'

'Ik heb Rietveld uiteindelijk goed leren kennen, hij kwam in mijn atelier en op de uitgeverij. Over een boekomslog waar ik ooit mee bezig was, zei hij "Jongen, dat is een mooi vormpje", dat vond ik een geweldig compliment. Ik herkende in hem de handwerksman.'

Onbezorgde jaren

'In 1933 zijn we verhuisd naar het witte huis 'Klein Hoeve' aan de Utrechtseweg 105 in Zeist, daar hebben we zeven jaar gewoond, mijn hele lagere schooltijd valt in die periode. Ons huis staat er nog, vrijwel onveranderd. Het lag tegenover Bartiméus, het blindeninstituut. Je zag wel het halen en brengen van de kinderen daar, maar we hadden geen contact met hen.'

'Met mijn vier jaar jongere broertje deelde ik een kamer, we hadden

De buurt van Dick Bruna
in Zeist
Collectie Gemeentearchief
Zeist, kaart ca.1950.

- 1 Woonhuis familie Bruna, Utrechtseweg 105
- 2 Jongensschool aan de Nassaulaan (nu Het Rond)
- 3 Zusterplein
- 4 Broederplein
- 5 Tramhaltes Het Rond
- 6 Slot Zeist

een aparte speelkamer plus een grote tuin met dieren en daarachter nog een moestuin. Het was daar een heerlijke tijd, al was ik dikwijls alleen. Ik hield er nu eenmaal van om op mezelf bezig te zijn met tekenen, schrijven en rommelen, precies wat ik nu nog doe. Soms ging ik in mijn eentje naar de bossen toe, zoals in Bosch en Duin en Bilthoven. Ik begon in die tijd te tekenen, heel naturalistisch, boederijen, landschapjes, bloemen. Daarvan kwam er wel eens wat in het schoolblad, net als de verhaaltjes.' 'Niet dat ik geen vriendjes had hoor. En er waren altijd wel jongens die het leuk vonden om bij ons thuis te komen, want mijn moeder was een echt gezelligheidsmens die na schooltijd klaar zat met thee en koekjes. Ik speelde veel met een buurjongen, behalve op zondag, want

dan mocht hij vanwege zijn geloof - streng gereformeerd -, de deur niet uit. Thuis waren we niet zo streng, ik zat op de jongensschool van de Evangelische Broedergemeente, waar je de dag begon met gebed. Je had daar het Broederplein en het Zusterplein, op het ene speelde de jongens, op het andere de meisjes, wat ik en mijn vriendjes wel interessant vonden.' 'De Utrechtseweg was toen natuurlijk niet zo druk als nu, maar in die buurt was er altijd wel veel te zien. Met name de trams vond ik interessant. Op Het Rond moest je overstappen, omdat de tram van Utrecht een andere breedte had dan de andere trams. 's Zomers had je een open tram, dat was spannend, want dan kon je van de ene naar de andere wagon klimmen. Ik ging met mijn fietsje

naar school en een keer ben ik met mijn wiel in de tramrails terechtgekomen waardoor ik viel en mijn arm uit de kom schoot.' 'Vlakbij had je natuurlijk ook Slot Zeist waar wel eens wat te doen was en het Figi Theater waar we af en toe naar de film gingen. Een populair uitstapje was dat naar het Jagershuis in het Zeister Bos, je had daar een speeltuin en lachspiegels die mij erg fascineerden. Bovendien kwam je onderweg langs een hertenpark en een weide met bizon. Ik heb me nooit afgevraagd wat die daar deden. Het was een onbezorgde tijd waarin kleine dingen het gesprek van de dag konden zijn. Bijvoorbeeld toen iedereen naar buiten liep om een autogiro te zien die boven Zeist vloog, dat was een soort voorloper van de helicopter.'

Deel schoolfoto uit 1937
Onderste rij 2e van links
Dick Bruna, geflankeerd
door zijn vriendjes
Hans Booye (links) en
Dik Dyxhoorn (rechts)
Foto: Collectie
C. Hansen, Zeist

'Als kind was ik wel bevoorrecht, maar de luxe deed me niet veel. Ik heb zelf nooit in zo'n groot pand willen wonen. Als ik buitenlandse gasten ontvang, verbazen ze zich vaak dat ik in een gewoon huis woon in plaats van in een villa.'

Onderduik

'Van het huis in Bilthoven aan de Soestdijkerweg, weer een stuk groter met een grote lap grond eromheen, hebben we niet zo lang kunnen genieten. We kwamen daar in 1940 en een paar jaar later hebben de Duitsers het geconfisqueerd. Wij verhuisden toen tijdelijk naar een piepklein huisje, twee kamers gescheiden door een schuifdeur. Ik vond dat erg leuk, ook omdat ik daar veel met schoolvrienden van Het Nieuwe Lyceum musiceerde. Ik zong en speelde accordeon - Charles Trenet was mijn favoriet -, en vroeg me toen af of ik verder zou gaan met tekenen of met de muziek.'

'In 1943 zijn we verhuisd naar het Muyevelde bij Breukeleveen, aan de Loosdrechtse Plassen. Mijn vader en ik zijn daar ondergedoken, om-

dat we allebei de leeftijd hadden voor de *Arbeitseinsatz*. Ik ging toen niet meer naar school en vanuit De Treffer, ons houten huis op palen, verkende ik de plassen. Ik vermaakte me met tekenen en schrijven,

daar heb ik mijn eerste en enige 'volwassen' boek gemaakt: *Japie*, over een arm en zielig jongetje. Ik droeg het op aan mijn moeder. Een sentimenteel geval dat gelukkig nooit is uitgegeven.'

Internationale faam

1927 - Dick Bruna wordt in Utrecht geboren als Hendrikus Magdalenus, zoon van uitgever Albert Willem Bruna en Johanna Clara Charlotte Erdbrink.

1946-47 - In Londen en Parijs om het uitgeversvak te leren, groeiende passie voor tekenen. Als zijn vader er zich bij neerlegt dat Dick niet geschikt is voor het uitgeversvak, biedt hij hem de mogelijkheid aan om boekomslagen te ontwerpen.

1949 - Verhuizing naar Utrecht waar hij sindsdien onafgebroken woont en werkt. Zijn huidige atelier, aan de Jeruzalemstraat betrok hij in 1981.

1951 - In dienst als ontwerper bij uitgeverij Bruna waar hij ongeveer 2.000 boekomslagen maakte, vooral voor de Zwarte Beertjes zoals de Havank- en Simononseries.

1952 - Eerste prentenboek: *De appel*.

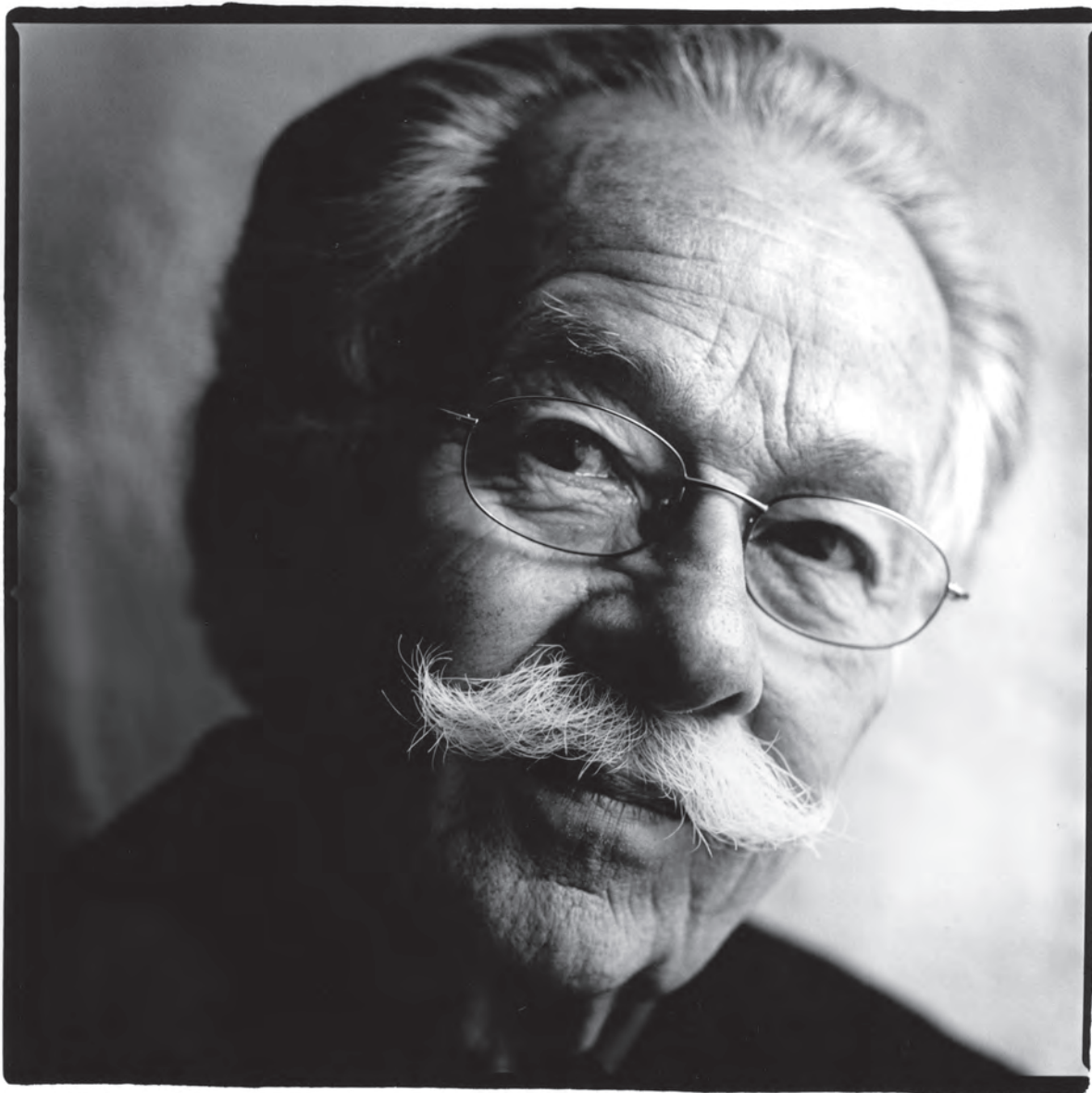
1953 - Getrouwd met Irene de Jongh met wie hij drie kinderen krijgt: Sierk (1954), Marc (1958) en Madelon (1961). Marc, die beeldhouwer is, is de maker van het Utrechtse Nijntje-beeld (hoek Oudegracht / Van Asch van Wijckskade).

1955 - Geboorte *Nijntje*, Bruna's grootste internationale succes en vertaald in tientallen talen. Niet alleen met zijn ruim 100 prentenboeken, maar met evenzo vele affiches heeft Bruna nationaal en internationaal naam gemaakt.

2006 - Op 18 februari opent het Centraal Museum het *Dick Bruna Huis*. Deze dependance tegenover het hoofdgebouw biedt een permanente expositie van Bruna's werk en regelmatig voorlees- en activiteitenmiddagen voor kinderen.

Dick, 11 jaar oud in Zeist
Foto: Collectie Dick Bruna

Dick Bruna,
november 2005.
Foto: Erik Christenhusz

'De oorlog was daar wel dichtbij. Ik herinner me een keer dat ik met mijn vader aan het varen was en we een motorboot hoorden. Dat konden in die tijd alleen maar Duitsers zijn. Omdat de mast van onze boot boven het riet uitstak, begon mijn vader erin te zagen met zijn zakmes. Onbegonnen werk natuurlijk. We werden niet ontdekt. Om aan te geven dat de kust veilig was hing mijn moeder een bepaalde handdoek over het balkon.'

'Ik was toen in een moeilijke leeftijd en als er luchtalarm was, weigerde ik soms om naar onze schuilplaats te gaan. Dan bleef ik gewoon bij het raam zitten met een houding van "als het mis moet gaan, dan gaat het maar

mis". Van de Duitsers had ik zelf niet zoveel te vrezen. Ik ben altijd nogal klein geweest en zag er jonger uit. Als ik in een bakfiets een grote ketel soep ging halen, lieten ze mij meestal met rust. Maar het was wel link daar. In het café in de buurt zaten veel SS'ers. Die dwongen soms mensen om 's winters van de ene steiger naar de andere te zwemmen. Sommigen haalden dat niet.'

Mooi boek maken

'Via Hilversum kwamen we na de oorlog terug in Utrecht, eerst op de Biltstraat tegenover het postkantoor, daarna aan de Emmalaan op nummer 10, aan de kant van de Prinsesselaan. Dat is een groot huis met van die trapgeveltjes, ik

vond het veel te protserig. Daar heb ik gewoond tot 1953 toen ik trouwde met Irene de Jongh die aan de overkant woonde.'

'Utrecht is een heerlijke stad met een maat die bij mij past. Er is weinig mooier dan op een stille zondagochtend in alle vroegte over de Nieuwegracht te fietsen. De mensen in Utrecht zijn aardig, ze herkennen me wel, maar laten me verder met rust. Ook de schoolkinderen die ik tegenkom. Ze groeten met: 'Ha Dick Bruna, ga je weer een boek maken?'. En dat is dan precies wat ik wil gaan doen.'

Maurice van Lieshout is zelfstandig gevestigd publicist en redacteur. Daarnaast is hij eindredacteur van het Tijdschrift Oud-Utrecht.

Oud-Utrecht in 2005

Hoewel 2005 een 'gewoon' verenigingsjaar was zonder jubilea, waren er zelden zoveel activiteiten. Wie hongerig was naar informatie over de geschiedenis van stad en provincie kon terecht bij een groot aantal lezingen, excursies en presentaties.

MAURICE VAN LIESHOUT
FOTO'S: HANS COLLARD

Er vonden in 2005 vele excursies plaats binnen en buiten de stad. Zo waren er lezingen en rondleidingen in de Buurkerk, de Fundatie van Renswoude (foto 1), Kamp Amersfoort, Landgoed Linschoten (foto 2), het vernieuwde Spoorwegmuseum, het bastion Sonnenborgh met museum Sterrenwacht (foto 3) en het voormalig Gerechtsgebouw aan de Hamburgerstraat. Voor de tocht door de catacomben van laatstgenoemde gebouw was zoveel belangstelling dat de excursie herhaald moest worden en opnieuw op het programma staat voor 2006.

Het Groot Evenement - de enige activiteit met minder deelnemers dan verwacht -, voltrok zich in Leidsche Rijn en belichtte zowel het verre, Romeinse verleden als heden en toekomst van de Vinex-locatie (foto 5, met rechts wethouder Lenting). De jaarlijkse Van der Monde-lezing bood daarvan al een voorproefje aangezien Erik Graafstal en Jos Bazelmans spraken over de spectaculaire vondst van het Romeins schip dat in 2003 uit de klei van Leidsche Rijn werd gehaald. Ook de voorjaars- en najaarsledenver-

gadering werden opgeluisterd met lezingen en rondleidingen in respectievelijk Leeuwenbergh en de Synagoge aan de Magdalenestraat. Tijdens de najaarsledenvergadering ontving Paul Abels de Oud-Utrechtsprijs (foto 4).

Het Historisch Café ontving een zeer divers gezelschap van gast-sprekers die spraken over beiaardier en blokfluitcomponist Jacob van Eyck, de publicatiereeks 'Achter Utrechtse gevels' (Kees Visser, foto 6), de Domkerk, Zuilen in de Tweede Wereldoorlog, Utrechts studentenverzet in dezelfde periode, kardinaal De Jong, Utrechtse journalistiek, familiebedrijven, het St. Maartensfeest en het K.F. Heinfonds. Voor de thuisblijvers was er behalve het Tijdschrift en het Jaarboek steeds meer informatie te vinden op de vernieuwde website van de vereniging.

Over het werk van bestuur en de verschillende clusters en commissies, zoals de Commissie

Cultureel Erfgoed, werd gerapporteerd in de rubrieken voorin het tijdschrift. Op de voorjaarsvergadering stemden de leden in met het *Beleidsplan 2005 - 2010* dat er onder andere naar streeft om de vereniging tot vaste gesprekspartner van de overheid te maken als het gaat om het behoud van het cultureel erfgoed in de stad Utrecht. Andere speerpunten zijn public relations, het werven en behouden van leden en het uitbreiden van een gevarieerd activiteitenpakket.

Literatuursignalement

LENY JURRITSMa, HET UTRECHTS ARCHIEF

Historische atlas van de stad Utrecht. Twintig eeuwen ontwikkeling in kaart gebracht / Hans Renes [red. Paul van de Laar; eindred. Linda Slangen]. Totstandgekomen i.s.m. Het Utrechts Archief. [reeks SUN Historische atlanten onder red. van Frans Hermans e.a.]. Amsterdam: SUN, 2005. 80 p. ISBN 90 8506 189 X €26,50
Het grootformaat-boek schetst in 35 rijkgeïllustreerde thematische hoofdstukken - van Romeins Utrecht tot Leidsche Rijn - de ruimtelijke ontwikkeling van de stad.

Een zwaar bedrijf: de lagerindustrie in Veenendaal in woord en beeld / onder red. van Kees-Willem Bruggeman e.a.; [beeld- en eindred. Gert Groenleer] [Veenendaal] : Historische Vereniging Oud-Veenendaal, 2005. 176 p. ISBN 90 809 73 211 (verkrijgbaar bij boekhandels in Veenendaal en de Vereniging Oud-Veenendaal).
Het boek, uitgegeven t.g.v. het 50-jarig jubileum in 2004 van de SKF (Svenska Kullagerfabriken) te Veenendaal beschrijft de geschiedenis van het bedrijf en de betekenis ervan voor Veenendaal.

Middeleeuwse huizen in Amersfoort / Albert van Engelenhoven; [onder red. van Albert van Engelenhoven en Francien Snieder ; tek. Jaap Morel en Albert van Engelenhoven] Bussum: Thoth, 2005. 126 p. ISBN 90 6868 409 4; €15,-
Geschiedenis van enkele van de oudste huizen in Amersfoort, de ontstaansgeschiedenis van de stad en een beschrijving van enkele middeleeuwse huizen die bekend zijn uit archeologische opgravingen.

De eeuw van de grote bakker: 100 jaar De Graaf's Bakkerijen en Bakkersland in Bunschoten / Arie ter Beek. Bunschoten: Bakkersland Bunschoten, 2005. 84 p. ISBN 90 70 708 183; €14,95 (verkrijgbaar bij de auteur (033) 299 24 24 of via www.bakkersland.com).
Jubileumboek dat de hoogtepunten uit het 100-jarig bestaan van de bakkerij belicht.

Ootjes jonge jaren: vertellingen uit Bunschoten, Spakenburg en Eemdijk over de jaren 1910 tot 1960: eerste deel / verzameld en opgetekend door Hans Hopman. 2e herz. dr. Bunschoten: Historische Vereniging 'Bunschote', 2005. 501 p. ISBN 90 71084 16 7; €29,50 (beperkt verkrijgbaar bij de Historische Vereniging 'Bunschote')

Het boek verhaalt aan de hand van bijna 90 interviews met (vooral oudere) inwoners van Bunschoten, Spakenburg en Eemdijk, krantencitaten en veel unieke foto's het vroegere dagelijkse leven in Bunschoten.

Utrechtsche Studenten Roeivereniging 'Triton' 1880-2005 / [onder red. van Johan ten Berg e.a.; m.m.v. Jan-Hein van Drogenbroek e.a.; [tekstred. Jeroen van Renesse]. [Utrecht]: Stichting Lustrumboek Triton 125, [2005]. 383 p. €59,90
Dit gedenkboek beschrijft de geschiedenis van het 125-jarig bestaan van Triton tegen de achtergrond van de algemene tendensen binnen de studentenwereld in de 20e eeuw.

Van grote waarde. 125 jaar ouderenzorg in Veenendaal: 40 jaar De Engelenburgh / [Margreet Helder-Huiting]. [Alblasserdam: Verloop, 2005] 142 p. ISBN 90 71287130; €12,50 (verkrijgbaar bij De Engelenburgh, Kerkewijk 77, 3901 ED Veenendaal, 0318 - 523 940)

Over enerzijds de 125-jarige geschiedenis van het Oudeliedenhuis te Veenendaal op basis van het in 1999 gevonden notulenboek van de regenten en anderzijds de 40-jarige geschiedenis van De Engelenburgh, onder andere aan de hand van interviews met (oud-)directieleden, (oud-) medewerkers en de oudste bewoners.

IJsselstein de vesting / Martin W.J. de Bruijn. [IJsselstein]: Stichting Historische Kring IJsselstein, 2005. 143 p. ISBN 90 81014218; €26,90 (te bestellen bij de Historische Kring, mevr. M.E.J. Winkelaar (030) 688 40 80).

De geschiedenis van IJsselstein als vestingstad, over de voormalige heren en bewoners.

Vathorst, een nieuw stadsdeel in Amersfoort. Een wereld van verschil in ontwikkeling / teksten Addy Schuurman en Rob Hoegen; [onder red. van Fred van Kan ; fotogr. ANP e.a.] Amersfoort: Ontwikkelingsbedrijf Vathorst Beheer, 2005. 176 p. ISBN 90 805487 2 3; €29,50 (bij boekhandel, i-centrum Vathorst en Infowinkel in De Observant)

De geschiedenis van Vathorst vanaf de vroegste geschiedenis tot en met de totstandkoming van de inmiddels tien jaar oude woonwijk. Direct betrokkenen spreken zich uit over de veranderingen in hun omgeving en over Amersfoort als groeistad.

Lumax : de katholieke vakbondsdrukkerij in Utrecht / Bettina van Santen; [eindred. René de Kam]. Utrecht: Matrijs, 2005. (Utrechtse stadsgeschiedenissen 3) 128 p. ISBN 90 5345 275 3; €14,95

Geschiedenis van de voormalige vakbondsdrukkerij in Ondiep, nauw verbonden met de rooms-katholieke arbeidersbeweging en de katholieke emancipatie uit de eerste decennia van de 20e eeuw. Uitgegeven in het kader van het behoud van het Lumax- gebouw en de verbouwing tot bedrijfsverzamelgebouw.

Leven in Utrecht 1850-1914. Groei naar een moderne stad / P.D. 't Hart [foto's: Fotodienst HUA]. Hilversum, Verloren, 2005. Totstandgekomen i.s.m. Het Utrechts Archief. 348 p. ISBN 90 6550 888 0; €29,-
Beschrijving van de veranderingen die zich tussen 1850 en 1914 voordeden in het leven van vooral gewone Utrechters in de stad waarvan het inwonertal groeide van 50.000 naar 125.000. Onderwerpen zijn o.a. de gezondheidszorg, voeding, volkshuisvesting, armenzorg en de arbeidersbeweging. Oud-hoogleraar Utrecht Studies 't Hart rekent af met de reputatie van Utrecht als 'suf provinciestadje'.

Agenda en berichten

Historisch Café

Thema op vrijdag 10 februari is 'Het nieuwe Centraal Museum als 'Wunderkamer' voor wereldburgers, dat vragen beantwoordt welke niet gesteld behoeven te worden'. Directeur Pauline Terreehorst licht het nieuwe beleidsplan voor het Centraal Museum toe, in het bijzonder de plannen voor de presentatie van de geschiedenis van Utrecht.

Op vrijdag 10 maart spreekt Jan A. Kocken over Lumax, de katholieke vakbondsdrukkerij in Utrecht naar aanleiding van de recente publicatie over de roemruchte geschiedenis van deze drukkerij en de heropening van het geheel gerestaureerde (bedrijfsverzamel)gebouw.

Het historisch café vindt plaats in café Het Zaadhuis van het Universiteitsmuseum, ingang via de Eligenstraat 37c (vanaf de Lange Nieuwstraat de zevende deur aan de rechterkant). Aanvang 17.00 uur, toegang gratis.

Bezoek catacomben Gerechtsgebouw

Op woensdag 22 februari vindt (onder voorbehoud vanwege bouwplannen) voor de derde maal een rondleiding plaats door de catacomben van het voormalige Gerechtsgebouw aan de Hamburgerstraat, hoek Lange Nieuwstraat in Utrecht. Bouwhistoricus Hein Hundertmark en archeoloog Saskia van Dockum zullen de excursie begeleiden.

Aanvang 14.30 uur, verzamelen bij de hoofdingang van het gerechtsgebouw. De

Van der Monde-lezing over het Domplein

Op dinsdag 14 februari organiseert de Vereniging Oud-Utrecht de 21e Nicolaas van der Monde-lezing. Theo M.A. van Wijk presenteert dan het grootse project om het verleden op en rond het Domplein zichtbaar te maken.

Driehonderd jaar na de Vrede van Utrecht zal, zo belooft de kersverse Stichting Domplein 2013, de Domstad een voor ieder toegankelijke schatkamer rijker zijn waarin de erfenis van twee millennia Utrechtse, vaderlandse en Europese geschiedenis ligt opgetast. In een zevenjarig project zullen rond en vooral onder het Domplein zeven historische lagen worden ontsloten, vanaf de Romeinse tijd tot heden. Voorafgaand geschiedkundig onderzoek heeft in het laatste decennium ettelijke verrassende resultaten

opgeleverd. Een algehele herontwikkeling van het plein moet een door het verleden geïnspireerde nieuwe beleevingswaarde opleveren.

Theo van Wijk presenteert een virtuele rondgang en illustratiemateriaal over vergelijkbare ondernemingen in Duitsland en Groot-Brittannië. Sommige van de ruim twintig deelprojecten passeren de revue, zoals het Castellum, het keizerlijk paleis Lofen en de Romeinse Route. De lezing vindt plaats in de Pieterskerk in Utrecht, begint om 20 uur en is gratis toegankelijk.

rondleiding duurt ongeveer 1,5 uur waarbij enkele trappen afgedaald en bestegen worden. Er is plaats voor maximaal 25 personen. U kunt zich aanmelden maandag 20 februari vanaf 12 uur tot en met woensdag 22 februari bij mevr. P. Vlot-Werner (030) 220 26 08 (niet per voicemail).

Gids en workshop onderwijsonderzoek

Bij Het Utrechts Archief verscheen de onderzoeksgids *Scholen Stichten*. Tijdens de presentatie op 19 december j.l. vond ook de overdracht plaats van het archief van de Utrechtse Scholenvereniging (1919-1981) waardoor interessant materiaal beschikbaar is gekomen voor onderzoekers die zich bezig houden met de geschiedenis

van het lagere schoolonderwijs in Utrecht. De nieuwe onderzoeksgids biedt onderzoekers basisinformatie over de onderwijs-geschiedenis in de provincie en tips voor het vinden en interpreteren van bronnen. *Scholen stichten. Gids voor historisch onderzoek naar het onderwijs in de provincie Utrecht* is geschreven door D. Verhoeven en kost €4,50. Het boekje is verkrijgbaar bij Het Utrechts Archief en boekhandel Broese.

Op zaterdag 11 maart van 10 tot 12.30 uur verzorgt de auteur een workshop over onderzoek naar school- en onderwijs-geschiedenis. Deelname kost €29,- (inclusief de gids). Opgave bij Het Utrechts Archief of via de website: www.hetutrechtsarchief.nl.

COLOFON

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
79e jaargang nr 1 / februari 2006 / ISSN 1380-7137

Een uitgave van de Vereniging Oud-Utrecht, vereniging tot beoefening en verspreiding van de kennis der geschiedenis alsmede het waken over het behoud van het cultureel erfgoed van stad en provincie Utrecht.

LOSSE NUMMERS prijs: €2,50. Verkrijgbaar bij Het Utrechts Archief, Alexander Numankade 199, Broese Stadhuisbrug 5, Bruna Nachtegaalstraat 83 en RonDom, Domplein 9.

DEADLINE AGENDA nummer 2 / 2006: 23 februari

REDACTIE M. van Lieshout (eindredactie), L. Dorsman, M. van Oudheusden, J. Pennings, P. Rhoen, B. van Santen, K. van Vliet, N. Vugts

REDACTIEADRES Alexander Numankade 199, 3572 KW Utrecht, redactie.tijdschrift@oud-utrecht.nl

BIJDRAGEN Sturen aan de redactie. Aanlevering op floppy of via e-mail. Maximale omvang is 3.000 woorden incl. noten en literatuuropgave. Auteurs wordt gevraagd zich te houden aan de redactionele richtlijnen, verkrijgbaar via de redactie of in te zien op de website. Illustratiesuggesties zijn zeer welkom

VORMGEVING Jeroen Tirion [BNO], Utrecht

DRUK PlantijnCasparie Utrecht

VERENIGING OUD-UTRECHT

VOORZITTER P. Blok

SECRETARIAAT J.T.N. Bartelink

p/a Catharijneconvent - Postbus 8518, 3503 RM Utrecht / tel: (030) 233 09 60 of (030) 231 38 35 / fax: (030) 231 78 96 / secretariaat@oud-utrecht.nl

PENNINGMEESTER Mr.J.J. Degenaar
p/a Tolsteegsingel 14, 3582 AD Utrecht

LEDENADMINISTRATIE Postbank 575 520, Zoetermeer. U kunt zich opgeven door te schrijven naar Oud-Utrecht, Leiwater 67, 2715 BB Zoetermeer.

CONTRIBUTIE €25,- per jaar (huisgenoot-lidmaatschap: €10,- / jongeren tot 26 en U-pashouders: €15,- / bedrijven: €50,-).

BIJ WELKE NOTARIS VOELT U ZICH THUIS?

U kiest uw huis met uiterste zorg. Daar wilt u zich helemaal op uw gemak voelen. Alles moet bij u passen. De ligging, de uitstraling, de indeling en de mogelijkheden. En dan, na uitgebreid wikken en wegen, blijft er nog maar één keus over... De notaris! Niet zomaar een notaris, maar één waar de deur wijd voor u openstaat. Waar alles draait om persoonlijke aandacht en advies. Om zorgvuldigheid tot in het kleinste detail. Stap daarom gerust bij ons binnen. En voel u thuis.

Hermans Schuttevaer
notarissen

ALTIJD EEN OPEN HUIS.

Maliebaan 81, Utrecht, T. 030-233 66 99. www.hermans-schuttevaer.nl

be Resultive →

T 030-282 28 22 / www.plantijncasparie.nl

PlantijnCasparie
→ Utrecht

Prepublishing Drukwerk Direct marketing

Verhuizen of toch verbouwen? Dat vraagt om een gratis waarde-indicatie..!

Verkoop: Verkopen van een woning is een specialistische aangelegenheid. ERA Makelaardij Utrecht is een actieve, scorende makelaar die dit op een succesvolle wijze voor u kan verzorgen.

Gratis aankoopadvies: Heeft u zelf een woning gevonden, neem ERA Makelaardij Utrecht dan mee als uw eigen makelaar voor één gratis begeleiding met advies. Uiteraard kunnen wij daarna ook het hele aankoopproces voor u begeleiden.

NVM Taxatierapport actietarief € 100,- + 1% (excl. btw) over de getaxeerde waarde, voor de juiste waarde op papier. Dit rapport wordt door alle financiële instellingen geaccepteerd.

Wilt u uw persoonlijke mogelijkheden bespreken, dan doen wij dat graag.
Dit gesprek kost u niets en levert waardevolle informatie op.
Bel voor een afspraak of lever onderstaande bon bij ons in.

BON VOOR GRATIS WAARDE-INDICATIE / AANKOOPADVIES.

Naam:

Straat:

Postcode: Plaats:

Telefoon:

Makelaardij Utrecht

Burgemeester Reigerstraat 65,
3581 KN Utrecht

Tel: 030 - 233 21 32

info@eramakelaardijutrecht.nl

www.EraMakelaardijUtrecht.nl

ERA verkóópt huizen!

LEEUVENBERGH EEUWEN VAN LICHT

Leeuwenbergh's grote lichte zaal met een vloeroppervlakte van 500 m² is uitermate geschikt voor concerten, exposities, inauguraties, promoties, symposia, lezingen, diners, huwelijksvoltrekkingen en huwelijksrecepties. Er kan gebruik gemaakt worden van het orgel en de ommuurde tuin. Naast koffie en thee uit eigen pantry is uitgebreide catering in overleg mogelijk.

Leeuwenbergh is voorzien van sanitair, centrale verwarming en geluidsinstallatie.

De huurprijs van de Leeuwenbergh is vanaf €350,- per dagdeel. Voor meer informatie: bekijk onze website www.leeuwenbergh.org of neem contact op met Mariëtte Postma op 0613 517 740.

VAN ZOELLEN AANNEMERSBEDRIJF

Uw aannemer:

- flexibele organisatie
- uitstekende prijs/kwaliteit verhouding
- tevreden klanten bepalen ons succes
- wij doen wat we zeggen
- grote betrokkenheid bij klant en project
- wij maken bouwen voor de opdrachtgever tot een feest

Meer weten? Bezoek onze website www.vanzoelen.nl

**aannemersbedrijf van Zoelen bv
Nevadadreef 58, Utrecht
tel 030 - 263 11 11**

GRESNIGT & VAN KIPPERSLUIS *Advocaten*

Gresnigt & Van Kippersluis Advocaten is een advocatenkantoor met vestigingen in Utrecht, IJsselstein, Woerden en Deventer.

De juridische dienstverlening kenmerkt zich door een gedegen aanpak en een persoonlijke benadering. Op deze wijze is Gresnigt & Van Kippersluis Advocaten al meer dan vijftig jaar met recht een goede partner.

Voor meer informatie: mr J.J. Degenaar, Biltstraat 97, Utrecht
(030 - 231 66 31) of www.gvk-advocaten.nl

Domtoren Utrecht

Dé historische locatie in Utrecht voor uw vergadering, huwelijksvoltrekking, receptie of feest. Met of zonder privé rondleiding. Overdag en s'avonds!

Voor meer informatie

RonDom
Domplein 9-10 (naast de Domtoren), 3512 JC
Utrecht, T (030) 233 30 36, F (030) 230 01 08,
email: rondom@ubt.nl, www.domtoren.nl

Kantooradres
Hooghiemstraplein 132
3514 AZ Utrecht

Correspondentie uitsluitend
Postbus 12062
3501 AB Utrecht

Mr J.C.V. Geenen

t 030-273 60 62
f 030-233 45 95
jcvgeenen@geenenbedrijfsjuristen.nl
www.geenenbedrijfsjuristen.nl

Onder meer:

- Het vervaardigen van contracten op diverse rechtsgebieden waaronder het vennootschaps- en ondernemingsrecht, het arbeidsrecht én huurrecht
- Het verlenen van advies én bijstand op deze rechtsgebieden
- Behandeling én overname van incasso's

BIJ KONINKLIJKE BESCHIKING
HOFLEVERANCIER

TAILORS SINCE 1850

**EXCLUSIEVE
KLEDING
EN MODES**

MAATKLEDING

**OUDEGRACHT 118
UTRECHT
TEL. 030-231 01 74**

Het is tijd voor inspiratie.

De Rabobank heeft iets met kunst en cultuur. Eerlijk gezegd: we zijn er gek op. En onze smaak is al even breed als die van u. Popmuziek of klassiek, Cobra of impressionisme, vaandelzwaaien of klootschieten, het is ons allemaal even lief. Daarom krijgen heel veel verschillende evenementen onze steun. En u krijgt met de Europas van de Rabobank 50% korting bij meer dan 450 musea. Want we willen graag dat iederéén kan genieten van kunst en cultuur.

Het is tijd voor de Rabobank.

Rabobank